

PETR NOVOTNÝ

VÝZKUM AUTORITÁŘSKÉ OSOBNOSTI JAKO UČITELE

Problematika role osobnosti učitele ve vyučování se zdá být v pedagogické teorii poněkud opomíjena. Psychologové však upozorňují, že jde o velmi podstatnou determinantu způsobu výkonu učitelské profese, když např. konstatují: „Učitelova osobnost má při utváření vztahu mezi učitelem a žákem dominantní úlohu (Ďurič ad. 1977:307). Výzkum „Autoritářská osobnost jako učitel“ se pokusil reflektovat souvislost jedné konkrétní osobnostní charakteristiky a učitelových postojů k některým důležitým bodům výchovně-vzdělávacího procesu.

Hovoříme-li o autoritářské osobnosti, míníme tím jistou osobnostní strukturu spojenou s předsudky, osobnost, jejíž sociální postoje jsou organizovány kolem ústředních hodnot moci a autority. Takováto osobnostní struktura vzniká socializací v rodině, kde vládne drsná disciplína a hierarchické, autoritativní vztahy mezi rodiči a dítětem (viz např. Krech ad. 1968). Jedinec autoritář má také silnou tendenci projektovat své negativní vlastnosti do jiných lidí (Farley 1990). Do sociálně psychologické teorie zavedl pojem autoritářská osobnost tím spojovaný především se jménem T. V. Adorna, který v něm našel vysvětlení postojů označených pojmy etnocentrismus či fašismus. Vztah mezi učitelem a žákem, který Waller trefně popsal jako formu institucionalizované dominance a subordinace (Poppenoe 1991: 372), zajisté nepostrádá z hlediska zkoumání osobnosti organizované kolem hodnot moci a autority jistou atraktivitu.

Z charakteristik autoritářské osobnosti jsem se pokusil vybrat takové, které by se mohly projevit v podstatných charakteristikách výkonu učitelské profese, a porovnána je s mírou autoritářství jedince, měřenou škálou vyvinutou Srolem (1956). Pro šetření byl sestaven dotazník, který byl předložen reprezentativnímu vzorku učitelů druhého stupně základních škol v Brně.

Nejprve jsme tak hledali souvislost mezi mírou autoritářství respondenta a mírou důrazu na kázeň, zjišťovanou volbou v uzavřených otázkách vypracovaných na základě dotazníku Učitelovo pojetí výuky (Mareš 1987, 1991). Prokázalo se, že s rostoucí hodnotou autoritářství roste i míra důrazu na kázeň.

U autoritářské osobnosti se projevuje obecně vyšší nepřátelství k cizím skupinám (ústíci v egocentrismus). Dalo by se očekávat, že u učitele se toto nepřá-

telství projeví vzhledem k rodičům. Vyšší přítomnost negativních postojů k rodičům jsme u učitelů s vyšší mírou autoritářství také skutečně objevili. (Obě zde uvedená zjištění byla prověřována i mnohonásobnou regresní analýzou, čímž byl odstraněn vliv možných vedlejších vlivů proměnných pohlaví, typ vystudované vysoké školy a délka praxe).

Tato zjištění naznačují, že postoje autoritářského učitele mohou zřejmě být oříškem pro některé aktuální úkoly našich škol - v procesu demokratizace školy či při rozšíření participace rodiny a školy. Za vysoký bychom mohli označit index autoritářství nejméně u jedné desetiny respondentů našeho výzkumu, přičemž ve věkové kategorii mezi padesáti a šedesáti lety je to až 20%.

Výzkum také přinesl výsledky, které nedokážeme jednoznačně interpretovat. Zjistili jsme při použití sémantického diferenciálu, že s mírou autoritářství se mění i postavení pojmu „žák“ v sémantickém prostoru učitele. Oproti očekávání se však neukázalo, že žák je objektem projekce negativních vlastností ze strany učitele-autoritáře. Naopak, pojem žák je hodnocen učitelem autoritářem jednoznačně pozitivněji než ostatními učiteli. Zdá se, že k osvětlení této skutečnosti by bylo třeba zjistit, do jaké míry se tento obecný postoj kryje se skutečným učitelovým hodnocením konkrétních žáků.

Tak či tak výzkum prokázal přinejmenším fakt, že autoritářství je významnou determinantou výkonu učitelské profese. Ukazuje se, že tato, ale zřejmě i jiné osobnostní charakteristiky učitele si zasluhují naši pozornost.

LITERATURA

- Đurič, L., Štefanovič, J. a kol.: *Psychológia pre učiteľov*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1977
- Farley, J. E.: *Sociology*. Prentice Hall, New Jersey 1990
- Krech, D., Crutchfield, R. S., Ballachey, E. L.: *Človek v spoločnosti*. SAV, Bratislava 1968
- Mareš, J.: *Dotazník UPV*. LF UK Hradec králové 1987
- Mareš, J.: *Učitelovo pojetí výuky*. *Nezávislá revue pro výchovu a vzdělávání*, 1/90-91, č. 2, str. 31-33, č. 3, str. 51-54
- Novotný, P.: *Autoritářská osobnost jako učitel* (bakalářská diplomová práce). Katedra sociologie Školy sociálních studií FF MU Brno 1995
- Poppo, D.: *Sociology*, Prentice Hall, New Jersey 1991
- Srole, L.: *Social Integration and Certain Corollaries*. In *American Sociological Review*, 1956, Vol. 21, No. 6 /Dezember: 709-716).